

VASE TRADIȚIONALE DE PROVIZII ÎN EPOCA LATÈNE TARDIV

DE

EUGEN IAROSLAVSCHI

Odată cu trecerea timpului patrimoniul muzeelor din întreg spațiul locuit în antichitate de daco-geți s-a îmbogățit continuu și din ce în ce mai des se pot auzi voci îngrijorate în legătură cu lipsa de spațiu pentru depozitarea, sortarea și reconstituirea acestui bogat material. Și dacă într-o zonă sau alta predomină splendide piese de bronz, de fier, piatră, sticlă sau alte materiale, se poate afirma că ceramica este prezentă în egală măsură, ca cel mai curent și mai divers material arheologic, nelipsind din nici o așezare săpată sau doar sondată. Este deci firesc interesul cu care a fost tratată această categorie, extrem de necesară atât în prepararea hranei, la servirea acesteia cât și la păstrarea diverselor rezerve, provizii, fie de hrană fie de alte produse nealimentare.

În general prin vase de provizii se înțeleg acele recipiente care sunt de dimensiuni mari, suficient de încăpătoare spre a cuprinde o cantitate însemnată de cereale sau lichide. Cât de mare trebuie să fie un vas spre a-l numi ca atare este imposibil de precizat. În funcție de natura conținutului, de valoarea sa, este posibil ca un vas de dimensiuni relativ mici să constituie o rezervă însemnată, tot așa cum conservarea unor provizii să fie de preferință făcută într-o serie de vase mici în locul unui singur de mari dimensiuni.

În urmă cu 25 de ani a apărut lucrarea regretatului cercetător I. H. Crișan dedicată ceramicii dacice¹ care valorifică rezultatele cercetărilor efectuate până la acea dată. Autorul, tratând diversele tipuri ceramice, încerca să deslușească originile și felul în care au evoluat multele forme ceramice dacice pe durata a aproximativ șapte secole. Acceptată sau contestată, lucrarea a fost deseori citată și folosită ca sursă de referință, denumirile vaselor propuse de I. H. Crișan fiind, în mare parte, preluate și de alți specialiști.

În ceea ce ne privește credem că ar putea fi numite vase de provizii, dintre cele pomenite în monografia menționată – vasul borcan de mari dimensiuni, vasul în formă de pepene, vasul în formă de clopot și chiupul, lor adăugându-li-se vasele ce imită forme străine – grecești sau celtice (*Kraterul*, vasul-clopot cu grafit în pastă)².

Vasul-borcan este, alături de ceașca dacică, forma ceramică extrem de răspândită, nelipsind din nici o așezare dacică. El are fundul drept, corpul ușor ovoidal, îngustat la partea superioară, gura strânsă cu buza îngroșată și ușor răsfrântă în exterior. Arcuirea profilului la partea superioară, formând niște umeri, amintește de borcanele moderne, ceea ce i-a atras și denumirea³.

Confecționat cu mâna, dintr-o pastă de uz comun, conținând impurități de origine vegetală sau minerală, vasul-borcan este întâlnit într-o largă gamă de dimensiuni începând cu cele miniaturale, continuând până la unele a căror înălțime atinge peste 60 cm. Cele mai numeroase au o înălțime cuprinsă între 15-25 cm și ele serveau probabil la prepararea hranei. Raportul dintre înălțimea și diametrul maxim al vasului borcan este de 1,5/1, ceea ce-i dă un aspect armonios, nici exagerat de zvelt, nici prea scund. Ca vase de provizii se presupune

¹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-gețică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969.

² Unele dintre formele propuse de I. H. Crișan (de pildă vasul-clopot) lipsesc din enumerarea făcută de H. Daicoviciu. Vezi H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 182-190.

³ Încă în 1926, când apărea binecunoscuta sa lucrare *Getica*, V. Pârvan folosea termenul de vas-borcan. El îl descrie și crede că forma sa ar fi inspirată de un vas confecționat inițial din lemn, butonii, ce-l decorează, nefiind altceva decât rămășițele unor crengi ce serveau la o înai comodă prindere (V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 567).

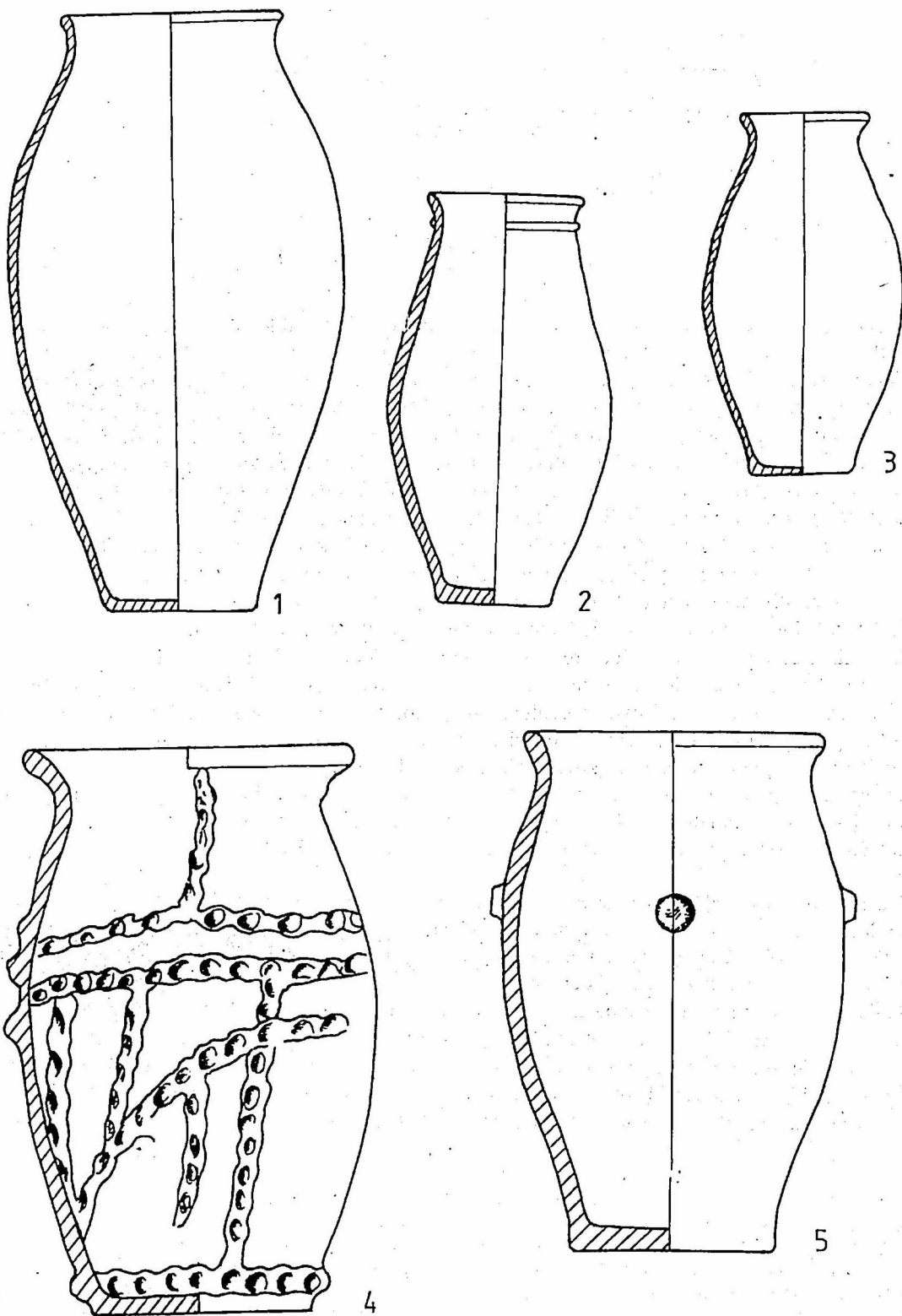

Fig. 1. 1-3, vase în formă de pepene; 4-5, vase borcan.

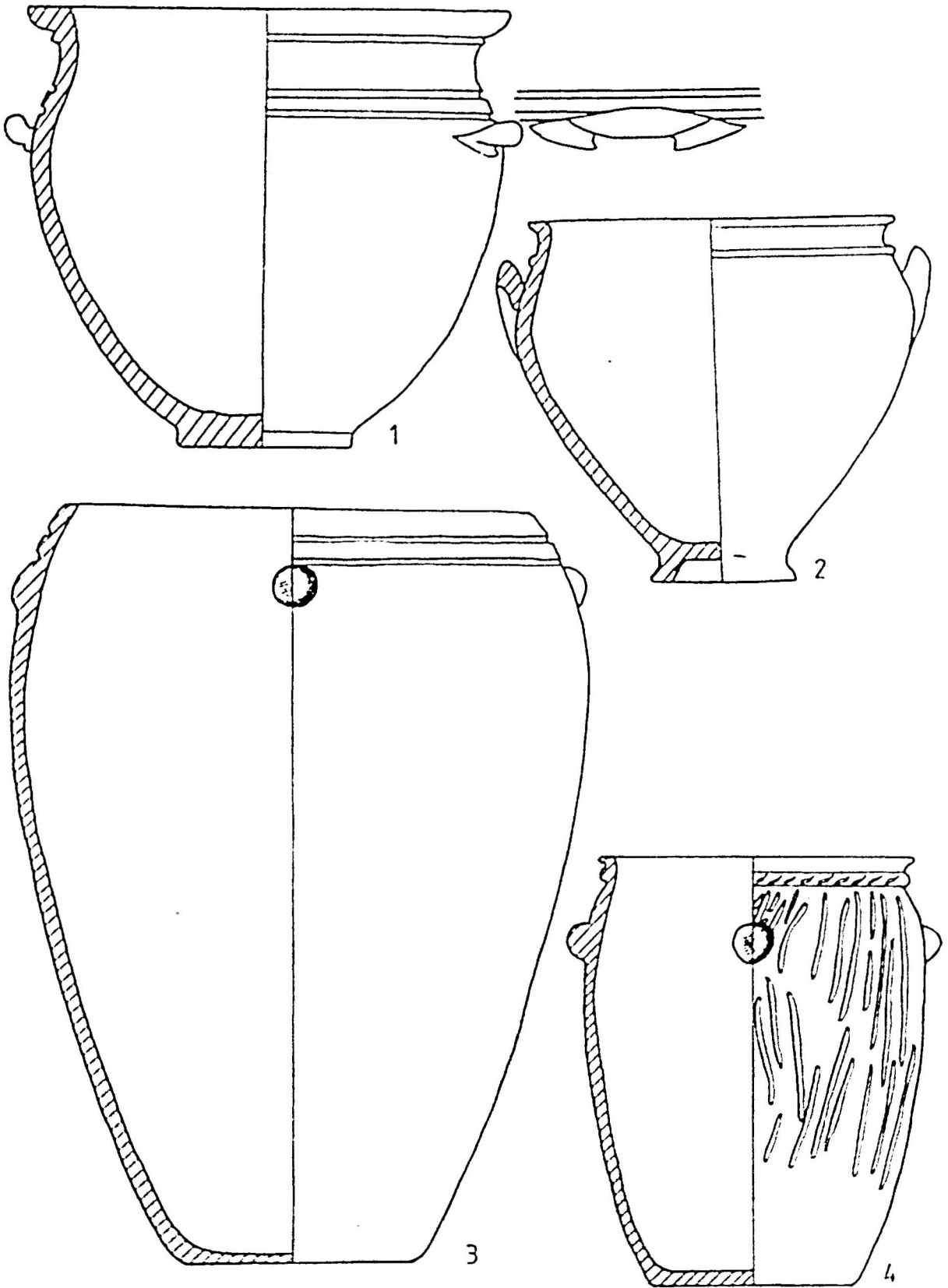

Fig. 2. 1-2, vase-crater; 3-4, vase-clapot.

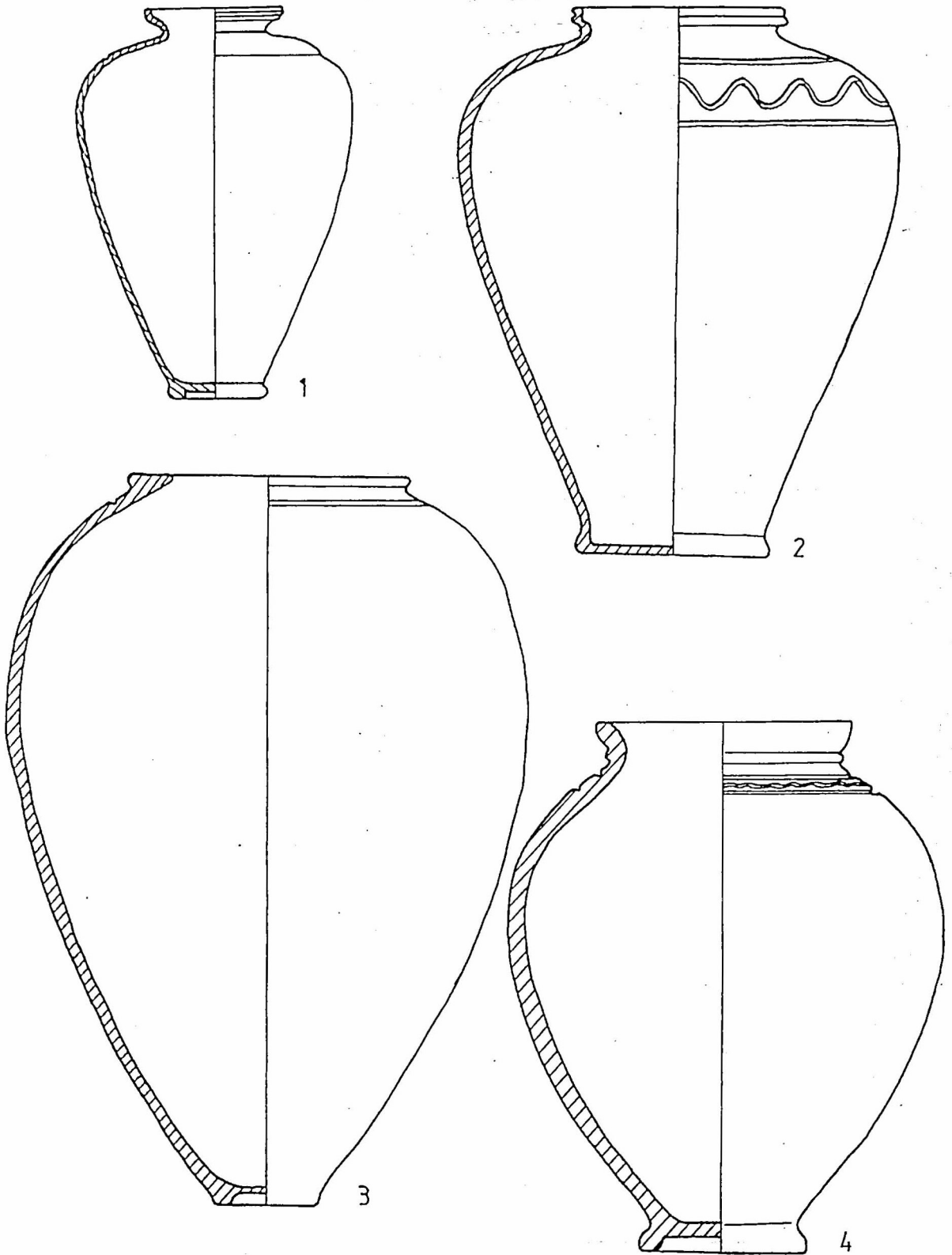

Fig. 3. 1-4, chiupuri.

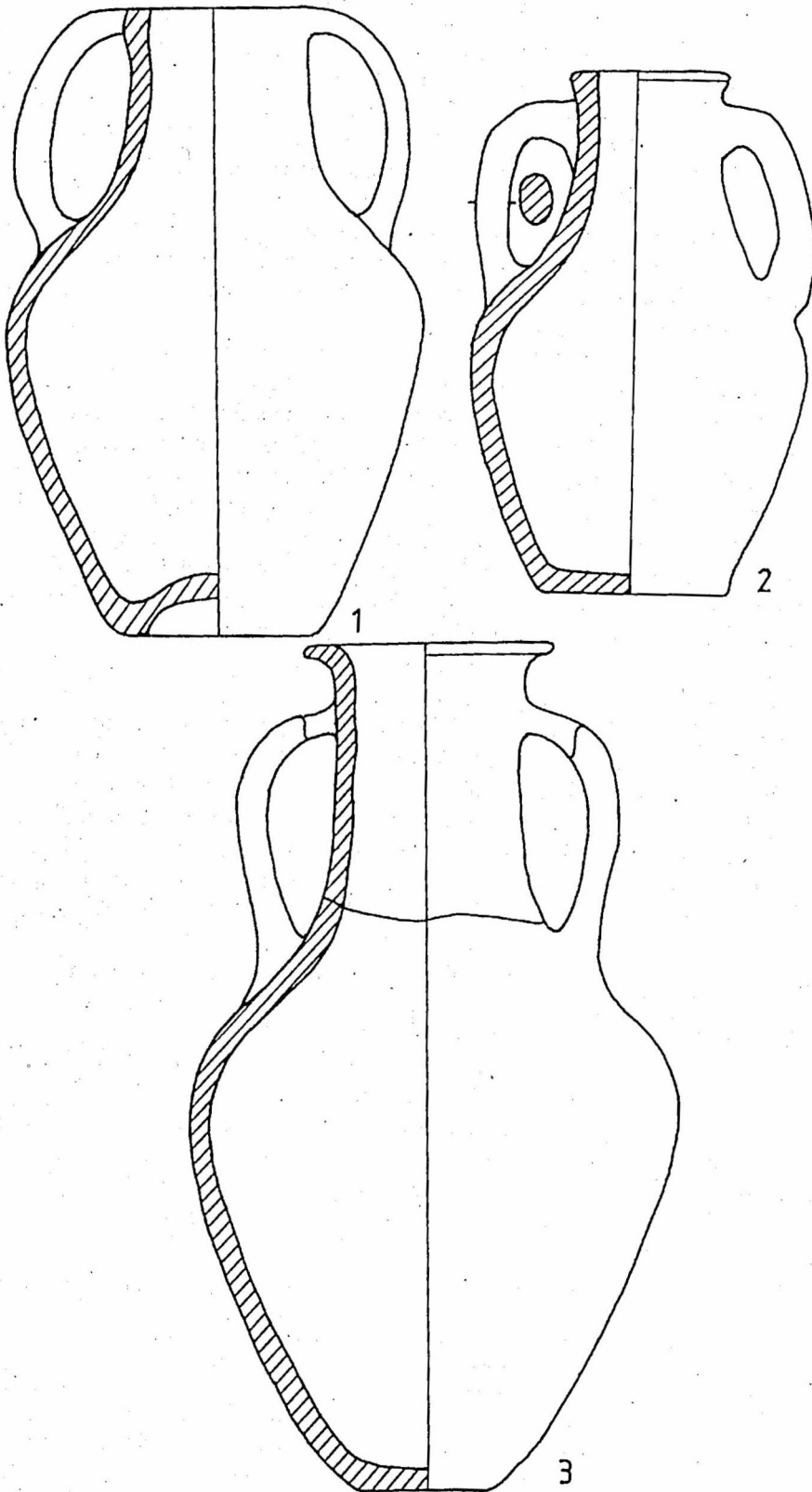

Fig. 4. 1-3, imitații de amfore.

că serveau doar cele foarte mari. Lucrul este cu atât mai plauzibil cu cât exemplarele cele mai mari provin tocmai din zona cetăților dacice din Munții Orăștiei, zonă montană, neagră și unde era nevoie de stocuri substanțiale pentru îndestularea nevoilor locuitorilor, clerului și militarilor.

În ceea ce privește decorarea vaselor-borcan, fie ele mici sau mari, este de remarcat bogăția repertoriului ornamental, fiind întâlniți butoni (cilindrici, tronconici, conici, uneori la rândul lor fiind decorați prin incizie), brăie (alveolate, crestate) dispuse orizontal, vertical, oblic sau în ghirlandă, incizii făcute fie cu instrumente de lemn sau de os fie cu unghia, dispuse izolat sau grupate în benzi⁴. În ceea ce privește porțiunea ocupată de aceste ornamente, în perioada clasică, ultima, de existență liberă a statului dac, se observă că ea se situează în jumătatea superioară a vasului, uneori doar în treimea de sus. Există desigur și excepții în care decorul cuprinde și partea inferioară a vasului, cum este de pildă unul dintre vasele descoperite în așa-numitul „mormânt 55” de la Porolissum⁵ și un altul de la Costești – locul „La Curți”.

În ceea ce privește originea vasului-borcan toți cercetătorii sunt de acord că aceasta este una locală, cu rădăcini în epoca bronzului încă, de acolo evoluând mereu spre forma finală din secolul I. Atât I. H. Crișan, cât și D. Berciu, cred că punctul de plecare al acestei evoluții se află în cultura Noua⁶ și în complexe sincronice și similare prin conținut. Cercetătorul clujean crede că-i poate descifra următoarele etape evolutive într-un vas prezent de-a lungul epocii hallstattiene precum și a Latène-ului timpuriu – vas pe care-l numește „cu profilul aproape drept”. Propunerea sa de a introduce această denumire de vas nu a fost îmbrățișată și de alți arheologi, aceștia preferând să numească vasul respectiv fie vas-„sac”, fie vas-„clopot”. Într-adevăr denumirea de „vas cu profil aproape drept” – cam lungă, nu este cu nimic mai sugestivă decât celelalte două aflate deja în uz de mai mult timp. Oricum i-am spune – „vas-sac” sau „vas cu profil aproape drept” aceasta este, și după opinia noastră, forma prin care trece de-a lungul secolelor vasul-borcan. Schema evolutivă propusă de I. H. Crișan, în care raportul dintre înălțime și diametru se modifică permanent în favoarea primeia, odată cu schițarea și apoi dezvoltarea gâtuirii de sub gură, ni se pare sugestivă și corectă⁷.

Cea de-a doua formă de vas de proveniență întâlnită în lumea daco-getică este așa numitul vas-pepene. De mari dimensiuni, măsurând în general peste 50 cm în înălțime, cu o siluetă foarte zveltă, profilul prelung, având mijlocul bombat față de cele două extremități, amintește un soi de pepene prelung, de unde și denumirea. Gura, având un diametru puțin mai mare decât fundul, are buza puțin îngroșată și ușor răsfrântă spre exterior. Fundul este întotdeauna drept. Există atât vase din pastă poroasă cât și unele confecționate dintr-un material de bună calitate, uneori acoperite cu slip. Se cunosc atât vase roșiatice cât și negre cu slip lustruit sau cenușii. S-a spus că cele cu pereții neporoși, acoperiți cu slip, erau destinate rezervelor de lichide iar celelalte, cu pereții poroși, pentru cereale⁸.

Desigur și în privința acestui tip de vas opiniile cercetătorilor privind denumirea sa nu sunt unitare. Chiar și în cazul aceluiași autor se constată utilizarea a două denumiri diferite⁹. Decorația vasului-pepene este inexistentă, doar într-un caz (Oradea) având un inel simplu, în relief, plasat sub buză.

În ceea ce privește originile acestui vas el derivă, foarte probabil, încă din Hallstatt, din vasele bitronconice. Acestea evoluează continuu de-a lungul secolului, mai întâi estompându-se muchia mediană în care se întâlneau cele două trunchiuri de con, devenind astfel ovoidale. În paralel proeminențele aflate pe această linie sau mai jos de ea se mută mereu mai sus, tot așa cum o fac și rarele decoruri în relief constând din scurte linii. Într-o fază mai târzie decorul se află doar sub gura vasului, care a devenit între timp mult mai zvelt, pentru ca în perioada sa finală, de maturizare, perioada clasică a civilizației daco-getice, decorul să lipsească aproape cu desăvârșire iar

⁴ Nu se cunosc vase-borcan făcute din pastă fină, arderea este neomogenă, de multe ori fiind chiar imperfectă, în schimb decorarea este extrem de abundentă întâlnindu-se atât ornamente incizate cât și în relief, combinate diferit, ceea ce-l făcea pe H. Daicoviciu să presupună că nu erau confecționate de meșteri în ateliere specializate ci de către oameni de rând (mai degrabă femei) în propriile gospodării. Vezi H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 184.

⁵ M. Macrea, M. Rusu, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 201-231.

⁶ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 57; D. Berciu, în *Materiale*, IV, 1957, p. 290.

⁷ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 106-107, fig. 37.

⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁹ De pildă, I. H. Crișan îl numește când vas-pepene, când vas-piriform. Cum există însă unele vase amintind forma pereii cât și unele opaițe numite „piriforme”, credem că prima denumire este mai nimerită. Uneori, colegii moldoveni sau cei care lucrează în Câmpia Munteniei numesc această formă „vas înalt” (vezi de pildă catalogul expoziției „Civilizația daco-geților în perioada clasică”, 1979-1980).

vasul să aibă forma descrisă ceva mai înainte – o formă tipică și specifică geto-dacilor. Desigur, din vasele bitronconice din perioada hallstattiană s-au dezvoltat și alte linii evolutive ce au generat și alte tipuri de vase, de pildă marile căni bitronconice, care însă nu se înscriu în tema abordată acum.

Vasul-clopot este un alt vas de provizii, de dimensiuni mari, cuprinse între 30 și 50 cm înălțime, uneori chiar mai mult. Este lucrat în general dintr-o pastă de bună calitate, cu mâna. Pereții sunt acoperiți cu un slip bine lustruit. Gura, cu buza răsfrântă spre exterior, este foarte largă, raportul dintre înălțime și diametrul gurii fiind de aproximativ 1,3/1. În zona mediană pereții prezintă o ușoară bombare, fundul – tăiat drept, are o mare suprafață, vasul fiind în acest fel stabil. Sub buză are uneori două proeminențe-apucători, și, arareori, mici butonași rotunzi cu rol pur decorativ.

Acastă formă de vas, uneori denumit și vas-sac, comună întregului teritoriu locuit de daco-geți este, la fel ca și celelalte anterior amintite, un alt exemplu de vas tradițional ce perpetuează cu modificări, pe durata a aproximativ 5 secole, o creație hallstattiană. Apărut în Hallstatt, acest vas avea dimensiuni diferite, predominând numeric cele ceva mai scunde, și buza mult mai puțin îngroșată, aproape neevazată. Decorul era inițial bogat, constând din mai multe apucători masive, butoni de mari dimensiuni, brăuri alveolare adeseori. Cu timpul numărul proeminențelor scade, se observă continua tendință de urcare spre a ajunge în faza clasică chiar sub buză, uneori dispărând complet.

O variantă a vasului-clopot descoperit în relativ puține exemplare și mai cu seamă în Munții Orăștiei are formă ovoidală, iar gura, cu buza îngroșată și rotunjită, este trasă ușor spre interior. Atinge 1 m înălțime, iar I. H. Crișan numindu-l „vas cu gura largă” îl tratează alături de chiupuri¹⁰. După opinia noastră încadrarea sa trebuie făcută alături de vasele-clopot, deosebirile față de acesta fiind minore, iar funcționalitatea identică.

Vasele de provizii cele mai încăpătoare sunt chiupurile. Acestea au conturul ovoidal, cu gura relativ strânsă și muchia buzei teșită și răsfrântă atât în interior cât și în exterior. Fundul chiupurilor este terminat printr-un inel masiv, confecționat separat și lipit ulterior. La unele exemplare, muchia buzei, mult îngroșată și lățită, se termină la partea inferioară „în trepte”. Toate chiupurile sunt lucrate la roata olarului, unele dintr-o pastă fină, acoperită frecvent cu slip lucitor, altele dintr-o pastă conținând impurități de natură minerală. Cele mai multe chiupuri sunt roșii, frecvent roșu-cărămiziu, dar există și exemplare cenușii. Dimensiunile chiupurilor se înscriu între aproximativ 2 m (cel mai înalt) până la 60-80 cm, cele mai mici. La cele „zvelte” raportul între înălțime și diametrul maxim este 1,4/1 în timp ce la polul opus se situează cele cu corpul aproape sferic. Din punct de vedere al ornamentării se remarcă în special diferitele tipuri de linii incizate, fie orizontale fie în meandru, simple sau în fascicol, toate trasate în pasta moale, pe roata olarului. Fără îndoială confecționarea unor vase de asemenea dimensiuni nu era de loc simplă și ea presupunea ateliere specializate, dotate cu roți supradimensionate. Oricum, atât fundul inelar, cât și buza îngroșată se „sudau” segmentelor de chiup făcute separat, cu ajutorul unui lut moale, netezit apoi cu grijă spre a masca locul îmbinării¹¹.

Multă vreme era acceptată ideea că, chiupurile dacice au buza doar evazată (adică teșită și lățită spre exterior), spre deosebire de chiupurile din epoca romană, care au buza lățită și îndoită spre interior. Descoperirea la Căpâlna și la Grădiștea Muncelului a unor chiupuri cu buza teșită spre interior, îl făcea pe H. Daicoviciu să afirme că și acestea au o origine dacică, autohtonă¹². În realitate, așa cum încă V. Pârvan remarcă¹³, chiupurile dacice derivă din marile vase grecești de provizii cunoscute sub numele de *dolia* sau *pythoi*. Forma a fost preluată de către daco-geți și integrată în repertoriul lor ceramic, chiupurile generalizându-se și fiind produse pe loc cu anumite modificări față de cele grecești. În general, i se contestă caracterul de formă locală, tradițională¹⁴, chiar dacă i se recunoaște caracterul de vas specific, propriu culturii materiale daco-getice.

¹⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 186.

¹¹ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 187. Ar mai fi de discutat în legătură cu chiupurile de mari dimensiuni și modul de ardere niciunde nefiind descoperit până acum un cuptor pe măsură. Arderea în gropi, pe care o presupune I. H. Crișan, prezintă neajunsul de-a fi greu de controlat, lipsa reverberației conducând teoretic spre o ardere inegală și dezoxidantă, ori chiupurile sunt

în majoritate roșii și uniforme arse (Vezi și I. H. Crișan, *În legătură cu cuptoarele de ars ceramică la daco-geții din epoca Latène*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 111-118).

¹² H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 190.

¹³ V. Pârvan, *Getica*, p. 587-588.

¹⁴ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 186.

În ceea ce privește evoluția formei ea se manifestă prin îndepărtarea continuă de la forma foarte bombată, aproape sferică a vaselor grecești, spre una ceva mai suplă, cu un gât ușor schițat înaintea buzei. Așa-numitele chiupuri cu „buza în trepte”, descoperite în cetățile și așezările din Munții Orăștiei doar, în locuințe incendiate în timpul războaielor cu romanii, reprezintă ultimul tip creat pe teritoriul statului dac.

În cele ce urmează dorim, fără a insista prea mult, să amintim alte câteva forme de vase de provizii, utilizate de daco-geți, care, deși sunt inspirate din forme străine, au avut desigur rostul și rolul lor, în cadrul bogatului repertoriu al ceramicii dacice.

Imitațiile după amforele grecești, lucrate cu mâna, dintr-o pastă semifină, de culoare neagră, cu pereții groși acoperiți cu slip lustruit, descoperite în câteva localități transilvănene (Poian, Ozun, Pecica) se datează încă la sfârșitul secolului IV î. e. n., dar se cunosc în cetățile și așezările dacice de pe Siret și imitații mai târzii, de calitate bună, făcute la roată, de culoare cenușie.

O altă formă grecească, descoperită într-un număr considerabil de exemplare în zona capitalei dace, este vasul *Krater*. Această formă de vas a fost cu siguranță utilizată la păstrarea grânelor, în câteva dintre ele fiind descoperite boabe carbonizate.

Imitarea până la amănunt a vaselor grecești a dus la opinia că, la confecționarea lor au lucrat meșteri veniți de bună voie sau aduși din sudul Dunării la curtea regilor daci. Confecționarea pe loc a vaselor este dovedită și de existența în pastă a particulelor de mică provenind din rocă de micașist.

În sfârșit, ultimul vas de provizii pe care-l amintim pentru zona capitalei dacice este vasul în formă de clopot, cu buza mult îngroșată și rotunjită, corp bombat și fund drept, de culoare neagră, cu mult grafit în pastă. Decorat sub buză cu una sau două linii adânc incizate, iar pe corp cu linii paralele verticale, acest vas a fost la început socotit ca o piesă de import din lumea celtică, eventual o pradă de război din același mediu. S-au adăugat apoi mereu noi descoperiri de vase similare, la ora actuală fiind cunoscute 4 exemplare întregi și mai multe fragmentare, numai în vara anului acesta (1994) la Sarmizegetusa dacică fiind descoperite buzele a cel puțin 3 vase. Se naște în mod firesc întrebarea dacă nu cumva avem de-a face totuși cu o producție locală ce imită o formă celtică. Destul de numeroase fragmente de vas de acest tip descoperite în locuințe incendiate au o culoare roșie intens, la această ardere contribuind desigur și grafitul din pastă. Rămâne, desigur, de răspuns la întrebarea de unde se aproviziona cu grafit meșterul olar care confecționa astfel de vase.

În final dorim să subliniem încă o dată bogăția așezărilor dacice în vase de provizii, fie de tradiție locală, fie imitând produse similare din lumea grecească, romană sau celtică, toate însă de o indiscutabilă calitate, utilitate și adeseori elegante.

VASES À PROVISIONS TRADITIONNELS DE L'ÉPOQUE LA TÈNE TARDIVE

RÉSUMÉ

On passe en revue les types de vases de grandes dimensions, destiné à la conservation des provisions, répandus sur tout le territoire habité par les Daco-Gètes, vases dont les origines sont identifiées dès la fin de l'âge du bronze et dans le premier âge du fer. À la différence des vases plus petits, on remarque la modestie du décor qui orne les vases à provisions, à l'exception de certains vases - pot de grandes dimensions, abondamment ornements.

Sont également décrits quelques types de vases à provisions qui, bien qu'ayant comme modèles très anciens certaines formes grecques ou celtiques, ont acquis une importance particulière dans le cadre du répertoire de formes utilisées par les habitants des lieux en raison de l'ancienneté de cette adoption.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. 1-3, vases en forme de melon; 4-5, vases-bocal.

Fig. 2. 1-2, vases-krater; 3-4, vases en forme de cloche.

Fig. 3. 1-4, jarres.

Fig. 4. 1-3, imitations d'amphore.